

Ташаккули ҷомеаи шахрвандӣ дар Тоҷикистон ҳамчун омили муҳимми пешгирии экстремизми динӣ – сиёсӣ дар ҷомеа.

Маҳмадизода Н.Д. – доктори илмҳои фалсафа, профессори кафедраи онтология ва назарияи маърифати Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Ҷомеаи шахрвандӣ истилоҳест, ки асрҳои XV11-XV111 дар таълимоти иҷтимоӣ - фалсафии мутафакирони барҷастаи Аврупои Ғарбӣ Т. Гоббс, Ҷ. Локк, И. Кант ва Г. Гегел ташаккул ёфта, ҳамачониба таҳлилу баррасӣ шудаанд. Мутафакирони номбаршуда тарҳи ҷомеаи шахрвандиро мутобиқ инкишофи донишҳои иҷтимоӣ – фалсафии қарнҳои зикршуда ба роҳ монда буданд. Файласуфи бузургӣ англис Т. Гоббс дар асарҳои «дар бораи шахрванд» ва «Левиафан» концепсия ҷомеаи шарҳвандиро баён кардааст, ки дар натиҷаи нест кардани ҳолати табиӣ – ваҳши инсон ва гузаштани ӯ ба ҷомеаи фарҳанги пайдо мешавад. Ба ақидаи мутафакир вазифаи давлат аз он иборат аст, ки сулҳ ва тартибу низомро таъмин намуда инсонро ба таъғир ёфтани маҷбур намояд то, ки ӯ ба шарҳванд табдил ёбад. Шаҳрванд шахсияти озод ва фаъол мебошад, лекин Гоббс қайд менамояд, ки озоди ӯ ба маҳдудияти озодии шахсиятҳои дигар нарасонад. Сарҳади озодии инсонро давлат муайян менамояд ва одамон ихтиёран ба давлат итоат мекунанд. «Ҷомеаи шахрванди иттиҳодияи оддии одамон

набуда, балки итиҳодияиест асосашро шартномаи садоқат ва ризояти мутақобилаи одамон ташкил медиҳад»[2; С.173-176].

Бояд зикр кард, ки аксари файласуфони қарни маорифпарварӣ ба хулосаи омаданд, ки ҳокимияти воҳиду ягонро ба се шоҳаи мустақил – яъне қонунбарор, иҷроя ва судӣ тақсим намудан зарур аст. Файласуфон ва сиёсатмадорони замони маорифпарварӣ ибраз менамуданд, ки ҳар як «шоҳаи ҳокимият бояд, ки нисбатан мустақил бошанд. Ба ақидаи файласуфи Олмонӣ И.Кант ҳокимияти судӣ дар байни дигар шоҳаҳои ҳокимият афзалият дорад. Ӯ менависад, ки вазифаи давлат аз он иборат аст, ки риояи ҳуқуқро дар ҷомеа инсонӣ таъмин намояд. Инчунин худ давлат вазифадор аст, ки талаботи қонунҳои қабулшударо иҷро намояд. Аз охири асри XVIII сар карда, зеро истилоҳи ҳуқуқ маҷмӯӣ меъёрҳои ҳуқуқие дар назар дошта мешуд, ки ба таври васеъ имкониятҳои ҳокимияти марказиро маҳдуд менамояд. Гуфтан мумкин аст, ки ҷомеаи шаҳрвандӣ бо давлати ҳуқуқӣ алоқамандии зич доранд.

Ғояи маҳдуд кардани сарҳади «ҷомеаи шаҳрвандӣ» ва «давлат»-ро файласуфи Олмони Г. Гегел пешниҳод кардааст. Бояд зикр кард, ки ҷомеа ва «ҷомеаи шаҳрвандӣ» дар маҷмӯъ истилоҳи давлатро ташкил медиҳанд. Ба ақидаи муҳаққиқон «ҷомеаи шаҳрвандӣ» аз салоҳияти давлат беруни ҷомеа буда, ки асосашро озоди ва худмухторияти одамон ташкил медиҳад. «Давлат» ва «ҷомеаи шаҳрвандӣ» ҳодисаҳои нисбатан мустақили иҷтимоӣ мебошанд. «Давлат» ва «ҷомеаи шаҳрвандӣ» сохтори шахшудаи равандҳои нестанд. Онҳо ҳодисаҳои иҷтимоие мебошанд, ки дар инкишоф ва равандҳои воқеии ҷомеа

нақши фаъол мебозанд. Ғояи «ҷомеаи шаҳрвандӣ» ҳамчун ифодакунандаи мақом ва манзалати шахсияти инсон дар асоси дастовардҳои илмӣ ва фалсафӣ Аврупоӣ Ғарбӣ инкишоф ёфтааст. Афкори иҷтимоӣ – фалсафӣ ва таҷрибаи сиёсии давлатҳои Шарқ далели он мебошанд баробарҳуқуқии инсон ҳамчун арзиши олии новобаста аз вазифа ва тарзи ҳаёти шаҳрвандиаш риоя намешуд. Ёдовар мешавем, ки дар фарҳанги сиёсии давлатҳои Ғарб тамоми афзалиятро ба инсон алоҳида медиҳад. Дар анъанаи фарҳангии давлатҳои Шарқ афзалият ҳама вақт ба инкишофи ҷомеа ва давлат дода мешавад.

«Ҷомеаи шаҳрвандӣ» чунин ҷомеа мебошад, ки аз нигоҳи иқтисодӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ инкишоф ёфтааст ва муносибатҳои сиёсӣ байни аъзоҳои «ҷомеаи шаҳрвандӣ» новобаста аз давлат ва дар робитаи мутақобила бо давлат инкишоф меёбад. Ҷомеаи шаҳрвандӣ бо мақоми баланди робитаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоӣ дар ҳамбастагии давлат муносибатҳои инкишофёфтаи ҳуқуқиро ба миён меорад» [2; С.75].

Ташаккули давлати ҳуқуқӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ – масъалае мебошад, ки барои Тоҷикистони муосир аҳамияти муҳим дорад. Бояд зикр кард, ки Тоҷикистон таҷрибаи ғании ҳаёти сиёсӣ, хосияти хоси шуури сиёсӣ дошта, дар шароити ба худ хос ва пуртазод ташакул ёфта истодааст. Ба ҳамин хотир нусхабардории оддӣ таҷрибаи ҳаёти сиёсӣ ҷаҳони Ғарб ба фикри мо кори хуб нест.

Таҳлил ва тадқиқи ҷомеаи шаҳрвандӣ дар фалсафаи иҷтимоӣ мақоми намоёнро ишғол менамояд. Душвории барқароршавии

ҷомеаи шаҳрвандӣ дар он аст, ки иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати инкишоф ёфтани қарор дорад ва наметавонад, ки меъёрҳои зарурии ҷомеаи шаҳрвандиро дар ҷомеа пайда наояд. Аслан барои барқарор кардани ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон ташкилотҳои ғайридавлатӣ кушиши зиёд ба ғарҷ медиҳанд. Аммо натиҷаи фаъолияти ташкилотҳои ғайридавлатӣ дар даҳсолаи охир аз он дарак медиҳад, ки дар самти тарғиби ғояҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон онҳо муваффақ нашудаанд. Ин раванд сабабҳои худро дорад. Ташкилотҳои ғайридавлатӣ на аз тарафи одамони алоҳида ва на аз тарафи мансабдорон ба ҳайси институти муқаммали муносибатҳои иҷтимоӣ эътироф нашудааст. Аҳоли аслан дар бораи моҳият ва фаъолияти ташкилотҳои ғайридавлатӣ ягон тасавуроте надоранд, чунки таъсири онҳо ба равандҳои иҷтимоӣ – иқтисодии давлат ноаён мебошанд.

Ба ақидаи мо ташкилотҳои хориҷие, ки дар Тоҷикистон ба қайд гирифта шудаанд дар аксари ҳолат дар доираи манфиатҳои иқтисодии худ амал карда манфиати ҷомеаро дар маҷмӯъ сарфи назар мекунанд. Онҳо маблағҳои ҷудошударо аз худ карда, ҳисоботҳои сатҳи пешниҳод менамоянд, ки ибтидои воқеияти кор ягон алоқамандӣ надоранд. Ташкилотҳои ғайридавлатии Тоҷикистон аз ҳад зиёд бо донорҳои Амрико ва Аврупоӣ ғарбӣ кор мекунанд. Дар ҳалли вазифаҳои гузошташуда, ташкилотҳои ғайридавлатии Тоҷикистон салоҳияти васеъ надошта, истеъдоди ҷалби манбаҳои молиро надоранд. Ташкилотҳои ғайридавлатии Тоҷикистон барои ҳалли душвориҳои аҳолии мақсад ва идеяи ягонаи амалиётро надоранд.

Дар Тоҷикистони муосир танҳо давлат ва соҳибкорон ба инкишофи иқтисодиёт таъсири калон доранд. Қомаи шахрвандие, ки дар Тоҷикистон ташакул ёфта истодааст дар ин раванд танҳо нақши мушоҳиди бетарафро бозӣ мекунад, ки ин раванд бисёр хатарнок мебошад. Мушоҳидакори бетараф 80 фоизи аҳолии Тоҷикистонро ташкил медиҳад, ки ин омил ба инкишофи иқтисоди – иҷтимоӣ қома таъсири манфӣ мерасонад. Вақте гап сари сохтани қомаи шахрвандӣ меравад бояд, ҳар як аъзои қома дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ, иқтисоди ва сиёсии қома бетараф набошад. Вучуд надоштани қомаи шахрвандӣ инкишоф ёфта ва институтҳои иҷтимоӣ самаранок таъсирбахш, инчунин вучуд надоштани механизмҳои фаъоли назаорати ҷамъиятӣ бемасъулиятии сохторҳои давлатӣ ва соҳаи савдуро ба миён меорад. Набудани кафолатҳои эътимодноки институционалии қомаи шахрвандӣ бо ҳисоби ҳуқуқҳои иҷтимоие, ки шахрвандони кишварҳои тарақикарда ҷаҳон доранд, ба он оварда расонид, ки сатҳи суистифода аз тарафи мақомотҳои давлатӣ тамоми сатҳо аз поён то боло хеле зиёд шуданд.

Тазоднокии ташакулёбии қомаи шахрвандӣ дар Тоҷикистони пасошурави бо тазоднокии системаи иҷтимоӣ собиқ давлати шуравӣ, ки ҳам ҷиҳатҳои мусбат ва ҳам манфӣ дошт саҳт алоқаманд мебошад. Дар байни ин навоариҳои иҷтимоӣ, ки дар Тоҷикистони шуравӣ сохта шуда буданд, тиб, маориф ва фарҳангро махсусан қайд кардан зарур мебошад, ки ба фондҳои истеъмолии ҷамъияти така менамуданд. Баъди пошхурии иттиҳоди Шӯравӣ сохтор ва мазмуни ниҳодҳои дар боло зикршуда, таъғир ёфтанд, чунки муносибатҳои

иқтисоди бозори муносибатҳои сифатан нави иҷтимоӣро ба миён оварданд. Гуфтан мумкин аст, ки бозор ба яке аз унсурҳои муҳими фаъолияти сохтори иҷтимоӣ ҷома табдил ёфт. Чунин сохторҳое, ки мувофиқати идораҳои давлатӣ ва корпоратсияҳои хусусӣ, давлатӣ ва унсурҳои бозориро амали мекунанд дар сохтори иҷтимоӣ давлатҳои тараққикарда бо муваффақияти калон кор мекунанд. Аммо ин таҷрибаи тараққипарвар дар Тоҷикистон амали карда намешавад, ки ин боиси таасуф аст.

Фарқият ва махсусиятҳои тамаддунию минтақавии ҷомаи шаҳрванди талабот ва имконияти ташаққули онро дар кишварҳо ва минтақаҳои гуногуни ҷаҳон бекор наменамояд. Ояндаи инкишофи ҷомаи шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон аз он вобаста аст, ки элитаи ҳукмрон зарурияти манфиатбахш будани мавҷудияти ҷомаи шаҳрвандиро дарк наменоянд ё не? Агар дарк наменоянд онҳо кадом чораҳоро андешанд, ки душвориҳои инкишофи ҷомаи шаҳрвандиро бартараф наменоянд. Барои бартараф кардани равандҳои муҳолифат ва нигилизм нисбати давлат ва ҷома дар шуури оммаи васеи ҷома бояд тарҳои гуногуни иҷтимоӣ сиёсӣ таъсир расонида шавад. Муваффақияти ташаққули ҷомаи шаҳрванди дар Тоҷикистон аз он вобаста аст, ки чи тавр ҳокимият ва савдо мувозинати фаъолиятшонро дар амали кардани тарҳои иҷтимоӣ – иқтисоди нигоҳ медоранд.

Номуккамалии ҷомаи шаҳрвандӣ боиси пайдоиши унсурҳои нохоҳам дар ҷома ва давлат мегардад. Яке аз вазифаҳои муҳимми

Тоҷикистон таъмини ягонагии ҷомеа, сулҳ ва бехатарии милли буда, кафолати амалнамоии муқамлаи ҷомеаи шахрвандӣ мегардад.

Сабабҳои суғат ташаккул ёфтани ҷомеаи шахрвандӣ дар Тоҷикистон гуногун мебошанд. Яке аз онҳо экстремизм буда, ҳаёти ҷомеаро зери хатар гузошта, инкишофи муқтаҳами давлатро зери суғат мегузорад. Сабоби пайдоиши экстремизм ва терроризм номуқамалии институтҳои давлатӣ ва принсипҳои ҷомеаи шахрвандӣ дар кишвари мо мебошад. [3; С.112-118].

Экстремизм ҳамчун зуҳуроти иҷтимоӣ – фалсафӣ ба бехатарии миллии дилхоҳ давлат хатар дорад. Тоҷикистон дар таърихи пасошуравиаш бо зуҳуроти экстремизм ру ба ру шуда, бо ин зуҳурот муборизаи беамон бурда истодааст. Пайдоиши ҳаракатҳои экстремистӣ ба шахсият, ҷомеа ва давлат хатар эҷод карда, фаъолияти экстремистӣ бошад, ба таъғири асосҳои сохтори конституционӣ, бо зуғри забт кардани ҳокимият, вайрон кардани истиқлолияти давлатӣ, ташкил кардани гуруҳҳои муқамлаи ғайриқонуний, барангехтани ҳусумати динию милли ва муташаниҷ кардани муносибати байни миллатҳо равона шудааст, ки дар ниҳоят ба раванди ташаккулёбии ҷомеаи шахрвандӣ дар Тоҷикистон таъғири манфӣ мерасонад.

Бо мақсади пешгирии экстремизм зарур аст, ки кори тамоми институтҳои ҷомеаи шахрвандӣ самаранок ба роҳ монда шаванд. Мубориза бо экстремизм фаъолияти якҷоя ва мувофиқро тақозо намуда, ба пешгирии шаклҳои гуногуни экстремизм равона шудааст. Чораҳои, ки бар зидди экстремизм равона шудааст, бояд ҳосияти

дарозмуддат дошта бошад ва дар асоси қонунгузори Тоҷикистон роҳандозӣ шавад[4; С.64-86].

Дар хулоса бояд қайд кард, ки инкишофи Институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ бояд, ки ба омили муҳимми назорати ҷамъиятии фаъолияти сохторҳои ҳокимияти давлатӣ, хизматчиёни давлатӣ табдил ёбад. Ба ҳамин хотир пешгирии самараноки паҳншавии экстремизм дар шароити муосир аз он вобаста аст, ки мо чи гуна дар амал принципҳои конституционии ташаккул ва амалкунии ҷомеаи шаҳрвандиро татбиқ менамоем.

Маълум аст, ки экстремизм ва терроризм ба давлат ва ҷомеаи тоҷик хатари воқеӣ дорад. Экстремизм – дар ҳақиқат хатари бузург буда, метавонад, ки ҳатто ҷомеаҳои осуда ва пешрафтаре ноором созад. Пешгирии зухуротҳои экстремистӣ террористӣ дар ҷомеа омили муҳимми инкишофи ҷомеа мебошад. Пешгирии экстремизму терроризм байни ҷавонон кори хеле муҳим мебошад, чунки ҷавонон ва насли наврас зиёдтар ба объекти таъсирасонии гурӯҳҳои ифротӣ террористӣ ва ҷиноятӣ табдил меёбанд.

Яке аз роҳҳои муҳими пешгирии ҷавонон аз фаъолияти ифротӣ террористӣ ин баланд бардоштани сатҳи иҷтимоӣ – иқтисодӣ ҷавонон мебошад. Қабули барномаи давлатӣ зарур аст, ки масъалаи иҷтимоишавии ҷавонон, ба кор фаро гирифтани онҳо, додани имтиёзҳо дар самти таълим, дар донишкадаю донишгоҳҳо ба танзим дарорад. Инчунин амали ин барнома бояд зерин назорати ҷиддии давлату ҳукумат қарор гирад, чунки аз иҷроиши чунин барномаҳои иҷтимоӣ ба ҷавонон нигаронида шуда ояндаи

накӯаҳволии ҷомеа ва давлат вобастагии калон дорад. Масъалаи дигари муҳим дар самти сиёсати давлатии ҷавонон аз он иборат бошад, ки мутахассисони ҷавон ба осонӣ ба қор ҷалб карда шуда, ба хобгоҳ ё хонаҳои хизматӣ таъмин шаванд. Ин ҷорабиниҳо имконият фароҳам меоранд, ки ҷавонон дарк намоянд, ки давлат нисбати онҳо ғамхорӣ зоҳир мекунад. Инчунин бо ин роҳ онҳоро аз таъсири идеологии ҳаракатҳои ифротӣ ба воситаи Интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ эмин доштан имконпазир аст.

Адабиёт

1. В.В. Соколов. Европейское философия XV – XV11 веков. Учебник // В.В. Соколов / М.,1985.- 334 с.
2. Политология: Энциклопедический словарь. М.,1993.- С.75.
- 3.Маҳмадизода Н.Д. «Религиозное образование за рубежом» // «Проблема безопасности государств Центральной Евразии в условиях современного мироустройства: / Н.Д. Маҳмадиев // тенденции и подходы к обеспечению стабильности»//Душанбе РТСУ., 2014.С.112-118.
4. Маҳмадиев Н.Д. «Проявление экстремизма в условиях глобализаций» / Н.Д. Маҳмадиев // ДМТ “Илм ва фановарӣ”.- 2016. С.64-68.

Сведение об авторе: Н.Д. Махмадизода –доктор философских наук, профессор кафедры онтологии и теория познания факультета философии Таджикского национального университета. Адрес: 734025,

Республика Таджикистан г. Душанбе Рудаки 17. **E-mail:**
nozim2985@mail.ru Телефон 93.932.59.42.